

Христина Семерин,

незалежна дослідниця, Університет Аугсбурга (Німеччина) / Університет Індіани у Блумінгтоні (США)

khrystyna.semeryn@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-0112-7719>

МАПУВАННЯ ПРОСТОРОВОЇ ПАМ'ЯТІ ПРО РЕВОЛЮЦІЮ ГІДНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті, що є частиною дослідження культурної пам'яті Революції Гідності в Україні (яке відбувалося до повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р.), розглянуто просторовий вимір цієї пам'яті. Просторова меморіалізація має критичне значення для колективного, спільного увічнення подій. Спочатку місце або територія підлягає стихійній меморіалізації, а потім процес може відбуватися інституціоналізовано. Інституціоналізація пам'яті про Революцію Гідності полягає у розробленні державних політик пам'яті, створенні відповідних інституцій та організацій, передусім музею, ухваленні законодавчих постанов і проведенні різномірних заходів. Відповідно існують різні місця і простори: пам'ятні, що генерують нові сенси й по-різному працюють із претекстом і контекстом, аудиторією й суспільством загалом, і травматичні, які «блокують позитивне смислоутворення». Однак треба нагадати, що меморіалізація місця з плином часу віддаляє людей від реального минулого. Це один із численних парадоксів пам'яті простору.

На прикладі символічної мапи Києва й масштабуючи карту протестів на всю територію України, авторка з'ясовує спільні й відмінні риси в меморіалізації Революції Гідності у просторі. Протести вписані в символічне поле столиці, а їхнім духовним осердям став київський Майдан Незалежності. Їхня історична мапа у столиці охоплює багато місць і просторів: Майдан Незалежності, вулиці Грушевську, Інститутську, Банкову, Хрещатик та ін. У статті зауважено, що регіональні й локальні політики пам'яті спираються на поіменне вшанування і загальну меморіалізацію подій. Головним інструментом на всіх рівнях залишається перейменування просторів і локацій.

Загалом зазначено, що простір має зафіксувати травматичну пам'ять і героїзм учасниць та учасників революції. Маркування простору й організація місць і просторів меморіалізації та комеморації – важливі кроки для збереження пам'яті й долання культурної травми. Основні здобутки Майдану мають закріпитися в етосі свободи і гідності, цінностях і поведінці нового українського суспільства. Цей процес триває, а зараз Україна обстоює власну свободу і гідність у кривавій повномасштабній війні з Росією.

Ключові слова: Революція Гідності, Євромайдан, простори пам'яті, символічна мапа, мапування пам'яті.

© Христина Семерин, 2022

DOI: 10.15407/mics2022.02.136
УДК 94(477)"20"

¹ Це дослідження в листопаді 2021 р. здобуло першу премію у Всеукраїнському конкурсі наукових досліджень на тему Революції Гідності «Відзнака імені Героя Небесної Сотні Сергія Кемського» від Національного меморіального комплексу Героїв Небесної Сотні – Музею Революції Гідності. Після вторгнення РФ 24 лютого 2022 р. авторка працювала над цією статтею в межах дослідницької програми для українських учених від Університету Індіани в Блумінгтоні.

² «Порошенко присвоїв Героїв України Небесній сотні», Українська правда, 21 листопада 2014, <https://www.pravda.com.ua/news/2014/11/21/7045049/>.

³ «Українське суспільство має імунітет від спроб знецінити Майдан – Дробович», Укрінформ, 22 лютого 2021, <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3195360-ukrainske-suspilstvo-mae-imunitet-proti-sprob-znecinenna-majdanu-drobovic.html>.

⁴ «“Piano Extremist” з Майдану зіграв під Адміністрацією президента», Громадське, 10 грудня 2016, <https://hromadske.ua/posts/piano-extremist-z-majdanu-zihrav-pid-administratsiieiu-prezydenta>.

⁵ «Музей Майдану оприлюднив соціологічне дослідження та наукове видання про Революцію гідності», Український інститут національної пам'яті, 26 лютого 2021. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/povnyu/muzey-majdanu-oprylyudnyv-sociologichne-doslidzhennya-ta-naukove-vidannya-pro-revoluciyu-gidnosti>.

⁶ «Верховна Рада визнала Революцію гідності державотворчою подією», Український інститут національної пам'яті, 17 лютого 2021. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/povnyu/verhovna-rada-vyznala-revoluciyu-gidnosti-derzhavotvorchoyu-podiyeyu1>.

Воснові цієї статті — текст, написаний восени 2021 р. для дослідження «Концептуальні виміри культурної пам'яті про Революцію Гідності: травма, простір, ідентичність»¹. Попри загрози передчуття війни, дослідницька праця тоді не вщухала. Вивчаючи задокументовані свідчення, я збагнула, що війна на сході України й дистанція часу, за який народилося й пішло до школи ціле покоління українських дітей і змінилися два президенти, об'єктивно притлумлює пам'ять Майдану в суспільній свідомості. Однак цю пам'ять має бути збережено, гідно вшановано й добре усвідомлено. Революція Гідності стала фокусом національного відродження України у XXI ст., переламною подією новітньої історії, яка творить тяглість культурної пам'яті й сучасної української ідентичності на засадах рівності, народовладдя, гідності й самоцінності кожного й кожної.

Ця стаття, з огляду на час написання, не засвідчує страхітливий вплив війни, яку РФ розпочала 24 лютого 2022 р., на людей, простори і пам'ять Майдану. Все це нам ще належить збирати, досліджувати й осмислювати після перемоги.

У 2014 році загиблим Небесної Сотні надано звання Героїв України². Голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович вважає, що Майдан став «точкою неповернення» для української нації³. Водночас в інтерв'ю 2016 р., через три роки після Революції Гідності, її учасник Piano Extremist зазначив: «Для мене Майдан вже забутий, його перекрила війна... Але це не було марно, що б хто не говорив»⁴. Наприкінці 2020 р. зросла кількість людей, які підтримують Революцію Гідності, й трохи знизилася тих, що були проти. Порівняно з 2018 р. про підтримку Майдану заявили 48 % українців та українок⁵. Це означає, що війна й відстань часу деформують, затирають пам'ять Майдану, а також змінюється розуміння тих подій у суспільстві.

17 лютого 2021 р. парламент визнав Революцію Гідності державотвірною подією на політичному рівні⁶. Цього ж дня було ухвалено п'ятирічний план ушанування подвигу учасників і учасниць Майдану⁷. За результатами дослідження, проведеного наприкінці 2021 р.⁸, більше ніж 70 % українців та українок упевнені, що Україна повинна вшановувати і зберігати пам'ять про ці події. При цьому молодь 14–18 років переважно не знає історії Майдану. 82 % підлітків чули про протести, однак лише 25 % із них добре проінформовані. Обізнаність також мала географічну стратифікацію: на півдні вдвічі більше молодих людей не знали про Майдан, ніж у західних областях⁹.

Маркування простору й організація місць і просторів меморіалізації та комеморації Революції Гідності – важливі кроки для збереження цієї пам'яті й долання культурної травми. Велику роль відіграють стихійна інфраструктура й локальні меморіальні місця. З'являються також тимчасові інсталяції, меморіали, заходи і практики меморіалізації в українських

⁷ «Уряд затвердив план заходів із вшанування подвигу учасників Революції Гідності на 2021–2025 роки», Урядовий портал, 17 лютого 2021, <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-plan-zahodiv-iz-vshanuvannya-podvigu-uchasnikiv-revoluciyi-gidnosti-na-2021-2025-roki>.

⁸ Н. Пришляк, «Серед 14–18-річних українців рівень знань про події Революції гідності невисокий – опитування», УНІАН, 23 листопада 2021, <https://www.unian.ua/society/sered-14-18-richnih-ukrajinciv-riven-znan-pro-podiji-revoluciji-gidnosti-ye-nevisokiy-opituvannya-novini-ukrajini-11618860.html>.

⁹ Там само.

¹⁰ Ю. Лотман, *Избранные статьи*: В 3 т., т. 1: Статьи по семиотике и типологии культуры (Таллинн, 1992), 389.

¹¹ О. Скороход, «Прострілені каски, “йолка”, польова кухня, катапульта — все це вже в музеї». Музей Майдану, 12 квітня 2017. <http://maidanmuseum.org/uk/node/307>.

¹² «Зловмисник, який зруйнував пам'ятник Небесній сотні, не розкаюється у скоєному і готовий повторити акт вандалізму», Цензор.Нет, 7 жовтня 2017, <https://bit.ly/38RqGwD>.

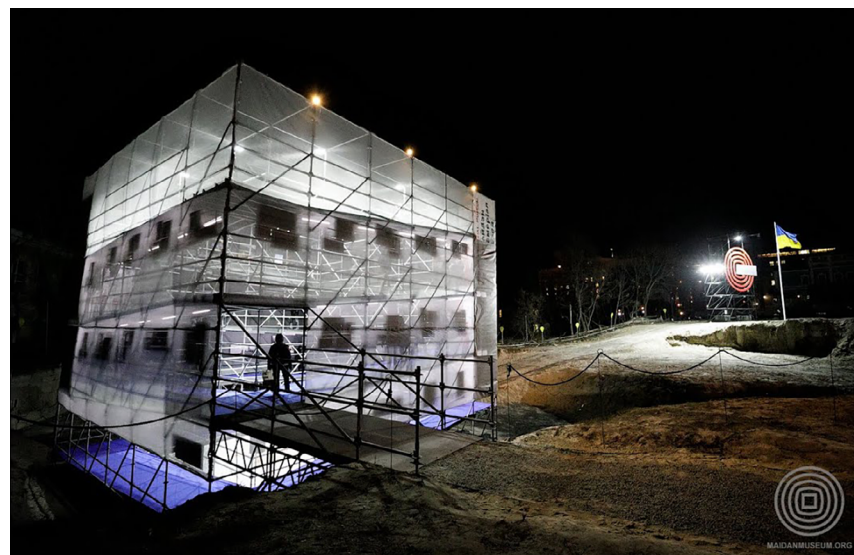
містах і селах, є проект будівництва майбутнього музею Майдану в Києві. Втім, пам'ять просторів є нетривкою і потребує осмислених підходів до роботи.

Отже, мета цієї статті – окреслити просторову пам'ять про Революцію Гідності, яка існувала на символічних мапах Києва та інших регіонів України до 24 лютого 2022 р.

ПРОСТОРОВИЙ ВИМІР: ПАМ'ЯТЬ СТИХІЙНА Й ІНСТИТУЦІОНАЛІЗОВАНА

Деякі дослідники вважають, що культура і, відповідно, культурна пам'ять має просторову структуру¹⁰. Обжитий простір завжди є меморативно означеним, містить сліди присутності різних пам'ятей. Місця і простори засвідчують боротьбу груп за пам'ять і символічну владу над конкретною локацією або територією. На прикладі Революції Гідності бачимо, яке коло-сальне значення має простір події. Назви «Майдан» і «Євромайдан» локалізують протести топографічно й водночас ідеологічно, ціннісно. Вони відображають тяглість національної пам'яті громадянських протестів та унікальний європейський фокус події.

Перший рівень просторової меморіалізації — це стихійна пам'ять: «Нині на території подій Революції Гідності бачимо лише народні форми стихійного вшанування, але питання в тому, наскільки промовистими й довговічними є такі ситуативно встановлені знаки»¹¹. Стихійним місцям пам'яті загрожує час, вплив докільля, вандалізм: уже пошкоджено дві стели на вулиці Інститутській¹², плиту пам'яті Володимира Мельничука, графіті «Ікони Революції» тощо. У цій темі важить забуття, яке буквально реалізується через реставрацію, очищення з різних мотивів простору від слідів пам'яті. Крихкими є травматичні вуличні сліди, як-от

Інсталяція «М3: Майдан, Меморіал, Музей». Фото Музею Майдану

¹³ А. Ассман, *Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті* (Київ: Ніка-Центр, 2012), 344.

¹⁴ Там само, 345.

¹⁵ П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж и М. Винок, *Франция-память* (Санкт-Петербург, 1999), 27.

¹⁶ П. Вербицька, «Культурна пам'ять як чинник конструювання ідентичності в умовах трансформації українського суспільства», *Historical and Cultural Studies* 5 (1) (2018): 19.

¹⁷ Ассман, «Простори спогаду», 348.

¹⁸ Там само, 346.

¹⁹ Там само, 351.

²⁰ «Уряд затвердив план».

руїна після пожежі в Будинку профспілок або сліди куль у бруківці. Адже в міському просторі все це, зрештою, намагаються прибрати, щоб повернути більшості території комфортний для столиці вигляд. Натомість руїни надаються до прочитання як умістилища пам'яті¹³. Загалом місце «лише тоді утримує спогади, коли люди про це піклуються»¹⁴. Поряд зі стихійною просторовою меморіалізацією Революції існує інституціоналізована, яку насамперед забезпечує Музей Майдану та інші органи й інституції.

П'єр Нора обґрунтовує центральну роль місць пам'яті як «бастіонів» у формуванні й підтриманні колективної пам'яті та ідентичності, у доланні розриву між минулим і теперішнім¹⁵. Звісно, у тлумаченні місць пам'яті Нора по-модерністськи не прив'язується до лінгвістичної семантики й отже не має на думці зв'язок із простором. Однак фізичні місця і простори меморіалізації Євромайдану критично важливі для пам'яті разом із її артефактами й нематеріальними об'єктами. «Представлення місця історичного минулого через набір загальнодоступних спогадів має на меті формування в особистості ідентичності, відчуття приналежності до певної спільноти та її історичного минулого»¹⁶. Вільно користуючись поняттям «аури» Вальтера Беньяміна, Аляйда Ассман приписує місцям спогадів «здатність до інтенсифікації почуттів через чуттєве споглядання»¹⁷. У цьому сенсі пам'ятні місця відрізняються від травматичних, які «блокують позитивне смислоутворення»¹⁸. Згідно з Беньяміном, місце, загострюючи увагу на пам'яті, віддаляє людину від реального минулого. Так виникає парадокс: «консервування цього місця з метою збереження автентичності означає неминучу втрату автентичності»¹⁹.

Другий аспект цієї теми – державна політика пам'яті, яка реалізується на законодавчому рівні. Нагадаю, що за прийнятим до війни планом ушанування Революції Гідності²⁰ низка заходів стосувалася просторового виміру пам'яті, зокрема було передбачено консолідацію місцевих проявів Революції на одній мапі з Києвом, просторову меморіалізацію через місця пам'яті й перейменування об'єктів топоніміки. Ці заходи мали зафіксувати Майдан у локальній пам'яті та вписати його ключові події в місцевий простір. Форми взаємодії низових і державних практик пам'яті й комеморації Революції становлять окремий дослідницький інтерес у цій статті.

РЕВОЛЮЦІЯ ГІДНОСТІ В СИМВОЛІЧНОМУ ПРОСТОРИ КИЄВА

Ядром протестів 2013–2014 рр. став Київ, тож Революція Гідності вписана в символічне поле столиці. В цьому урбаністичному просторі співіснують різні версії минулого і триває боротьба за символічну владу, утвердження наративів пам'яті різних груп. За словами Юрія Лотмана, місто як символічний замкнений простір може по-різному взаємодіяти

²¹ Ю. Лотман, *Избранные статьи*: В 3 т., т. 2: Статьи по истории русской литературы XVIII — первой половины XIX века (Таллинн, 1992), 9.

²² О. Чабанюк, «Простір Майдану: символічний та метафізичний аспекти», в *Революція Гідності: на шляху до історії*, відп. ред. І. Пошивайло, Л. Онишко (Київ: Національний музей Революції Гідності, 2020), 354.

²³ Там само, 357.

²⁴ Там само.

²⁵ Там само, 358.

з докільям. Ідея про місто як антитезу навколишній державі²¹, на мій погляд, відображає суть Майдану в Києві. Адже в його координатах існувало інше середовище, опозиційне до простору політичної влади навколо. У спогадах учасників протестів простір Майдану є «своїм» і протиставляється «чужому» простору поза ним²², підкреслює дослідниця Олена Чебанюк. Уявне і реальне стикалися в цьому просторі, де інфернальне означало фізичну загрозу постраждати від тітушок і переслідування владою. Тим інфернальним простором майже в усіх свідченнях є Маріїнський парк²³. Натомість ареал безпечного простору мав змінні контури, які нині відображено в стихійних та організованих ділянках комеморації.

Духовним центром протистоянь став Майдан Незалежності. Так продовжився національний наратив волевиявлення на центральних площах-майданах. Учасники згадують, що зустріли там людей, із якими в цьому місці протестували під час Революції на граніті. Також протести характеризують виразні міфологеми киеворуського віче, козацької Січі. Все це продемонструвало історичну тяглість цього місця. Зрештою, для більшості людей Євромайдан залишається моделлю ідеального українського суспільства²⁴, де просторовий вияв відіграє центральну роль. Олена Чебанюк звернула увагу, що географічно простір протестів займав приблизно кілометр. Проте майже всі учасники зауважують аберації часу і простору, коли Майдан здавався то величезним, то дуже стисненим²⁵.

Сьогодні в Києві розташовано багато місць пам'яті. Столична мапа Революції Гідності охоплює такі топографічні об'єкти: Майдан Незалежності, вулиці Грушевську, Інститутську, Банкову, Хрещатик, Ольгінську, Кріпосний провулок, Маріїнський парк, Європейську площу, Софійську площу, парк Шевченка (локацію студентських мітингів), Михайлівську площу, Бессарабську площу та прилеглі простори. Важливі й окремі локації, наприклад, зруйнований Будинок профспілок і скинутий пам'ятник Леніну на Бессарабській площі

Будинок профспілок із банером «Свобода — це наша релігія» у Києві. Фото віртуального музею «Україна. Шлях до гідності». <https://ukrainianway.org/en/1032-svoboda-tse-nasha-religiya/>

²⁶ Там само.

як символ, що інспірував декомунізацію. Після повномасштабного вторгнення РФ цей процес триває у формах дерусифікації й деколонізації. Частина локацій, особливо вулиці Інститутська та Грушевського і Маріїнський парк, досі викликає болісні почуття в очевидців та учасників протестів²⁶. До місць травматичної пам'яті треба зараховувати й локації поза цим ареалом, як-от вул. Велику Житомирську, де застрелили Героя Небесної Сотні Віталія Васильцова.

Нині Алея Небесної Сотні й уся вулиця Інститутська є центральними просторами збереження травматичної пам'яті Революції Гідності у Києві. Тут розташована гранітна стела з портретами і місцями для квітів та лампадок. Уздовж алеї та в інших локаціях створено стихійні місця пам'яті, позначені світлинами загиблих, кенотафами, таблицями, вінками, квітами, лампадками, фрагментами бруківки, жовто-блакитною символікою. Частину з них розміщено просто біля дерев. При цьому стихійні меморіальні місця не завжди відповідають реальним локаціям подій.

Саме громадянське суспільство і низова активність дали початок меморіалізації Майдану. Спершу багатотисячний натовп оплакував убитих під час протестів, тож у центрі наративу опинилася травматична пам'ять. Невипадково неофіційний гімн Майдану, який звучить на похованнях полеглих сьогодні, — це лемківська пісня «Плине кача...». Далі долучилася держава. Передовсім, частину місць переозначили відповідно до нової меморативної семантики. 20 листопада 2014 р. перейменували на алею Героїв Небесної Сотні відтинок вул. Інститутської, де розстрілювали людей. На Будинку профспілок кілька років висів банер із гаслом «Freedom is our religion». Восени 2018 р. там відкрили Інформаційно-виставковий центр «Музею Майдану». 1 січня 2021 р. на алеї Героїв Небесної Сотні встановили Дзвін гідності для комеморації у дні народження загиблих Небесної Сотні.

Команда Національного меморіального комплексу Героїв Не-

Дзвін Гідності на алеї Героїв Небесної Сотні. Фото Українського інституту національної пам'яті. <https://uinp.gov.ua/storage/app/public/images/3832/image/1/max/iiu7Q1606829790wnEDK.jpeg>

²⁷ Л. Онишко, «Майбутній меморіал Героїв Небесної Сотні як територія пам'яті», Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності, 5 червня 2022, <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1483>.

бесної Сотні – Музею Революції Гідності почасти впорядкувала простір пам'яті й доповнює його інтервенціями в міський простір. У 2014 році було проведено відкритий міжнародний конкурс з облаштування чотирьох просторів пам'яті: громадського простору Майдану і центру Києва, меморіалізації Революції Гідності й Героїв Небесної Сотні, Українського дому на Європейській площі та Музею Майдану. Завдяки цій ініціативі на державному рівні з'явилося розуміння, де має бути сфокусовано територіально простір пам'яті та в якому напрямі потрібно формулювати концепцію музею – як комплексу з громадського простору, поліфункційного центру розвитку демократії й меморіального простору для вшанування Героїв Небесної Сотні²⁷. Знакове місце подій на алеї Героїв Небесної Сотні відразу було внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Воно містило географію подій, а також матеріальні свідчення – об'єкти зі слідами від куль, кіптявою тощо.

Станом на липень 2022 р. просторові об'єкти меморіального комплексу Революції Гідності охоплюють Інфоцентр у Будинку профспілок, Галерею протестного мистецтва на вулиці Липській, публічний простір Бібліотеки Майдану в цьому ж приміщенні, низку позначених місць Революції Гідності й нині закриту інсталяцію «Куб». На місці розстрілів спорудили каплицю Архистратига Михаїла та українських новомучеників і встановили дерев'яний хрест із розп'яттям. У навігації меморіальним простором допомагає система інформаційних стендів «Місця Революції Гідності». Їх було встановлено одинадцять: на Михайлівській та Європейській площах, вулиці Інститутській (алея Героїв Небесної Сотні, верхній вихід зі станції метро «Хрещатик»), Хрещатику (Київська міська рада), Грушевського (дві локації), Будинку профспілок і Головноштамті, перехресті алеї Героїв Небесної Сотні (на початку галереї портретів Героїв Небесної Сотні) з Хрещатиком, а також на Майдані Незалежності біля Національної музичної академії. Біля торгового центру «Глобус» розмістили панорамні

Виставка «Мистецький Барбакан» в Галереї протестного мистецтва. Фото Музею Майдану. <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1733>

²⁸ О. Вара, «Основні принципи та способи музеєфікації пам'ятки історії на алеї Героїв Небесної Сотні в Києві», в *Революція Гідності: на шляху до історії*, відп. ред. І. Пошивайло, Л. Онишко (Київ: Національний музей Революції Гідності, 2020), 33.

²⁹ Там само, 32.

³⁰ Там само.

³¹ «Перша премія в конкурсі на Музей Майдану: проект № 1002», Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності, 5 червня 2022, <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/500>.

фотостенди. Ці «навігатори пам'яті» не лише мають практичну, туристичну мету, а й означають контури й ділянки меморативного простору.

Без належних практик меморіалізації, музеєфікації просторова пам'ять є вкрай крихкою та вразливою до зовнішніх ризиків. Сьогодні частину просторових об'єктів і пам'ятних місць у Києві вже знищено вандалами, видалено у процесі очищення міста або зруйновано під впливом часу. Адже йдеться про неоднорідний комплекс пам'яті, що складається з місць загибелі, нерухомих об'єктів із матеріальними слідами протестів (наприклад, металеві стовпи ліхтарів зі слідами куль), а також втрачених споруд, поки не позначених у просторі (місця, де були барикади й інші простори)²⁸. Як зазначила Оксана Вара, «ми маємо, з одного боку, пам'ятку, яка зараз мало відповідає критеріям збереження, захисту, музеєфікації об'єктів культурної спадщини, з іншого – вже затверджену документацію щодо реалізації ідеї меморіального простору»²⁹. Дослідниця навела важливі принципи збереження цього простору: поєднання віртуальних і фізичних способів меморіалізації, використання цифрових засобів та умовної топографії, індивідуальний підхід до консервації й музеєфікації пам'яток, зокрема й збереження частини з них в автентичному вигляді *in situ* у складі музею (тобто без переміщення і будь-якого втручання, з адекватним позначенням матеріальних слідів протестів), а також вільний доступ до вуличних просторів і збереження історичних елементів середовища на зразок бруківки³⁰.

У цьому контексті треба згадати про проект будівництва музею Революції Гідності³¹, що переміг у відкритому архітектурному конкурсі 2018 р. Його ідея поєднує європейську класичну архітектуру, чітку образність, прозорий дизайн, метафору сходження на висоту з панорамою міста нагорі, створює досить вільного простору для різних форм комеморації,

Система інформаційних вуличних стендів «Місця Революції Гідності». Місце на перехресті вулиці Хрещатик та алеї Героїв Небесної Сотні. Фото Музею Майдану. <https://www.maidanmuseum.org/uk/storinka/perehrestya-aleyi-geroyiv-nebesnoyi-sotni-nachatku-galereyi-portretiv-geroyiv-nebesnoyi>

³² «М³: Майдан. Меморіал. Музей», Національний меморіальний комплекс Героїв Небесної Сотні – Музей Революції Гідності, 5 червня 2022, <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1106>.

³³ «Сотник Парасюк: Майдан має бути в голові у кожного, а не в центрі Києва», Ukr.Media, 28 травня 2014, <https://ukr.media/ukrain/204162/>.

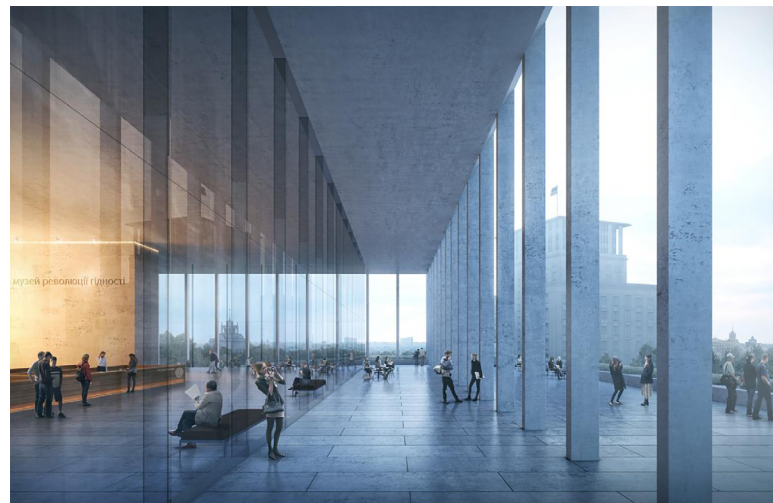
³⁴ Там само.

добре вписується в простір міста, а центральна частина музею інтегруватиме Майданну «Йолку» як важливий візуальний елемент пам'ятання. Утім, фінальне рішення будівлі буде результатом діалогу між усіма залученими сторонами.

Крім «постійних» проектів меморіалізації в перформативному супроводі (як-от биття у Дзвін пам'яті), команда Меморіалу робить інсталяції в меморативному просторі. Їх прикладом є «куб» – змінний вуличний виставково-освітній простір «М³: Майдан. Меморіал. Музей»³². Цей тимчасовий об'єкт на алеї Героїв Небесної Сотні, на місці будівництва майбутнього музею, діяв із листопада 2019 до квітня 2021 р. Він реалізував перспективну ідею: актуалізувати зміст музею Революції Гідності, попри те, що наразі немає форми. Тож через експерименти команда шукала точки дотику з недалеким минулим, підтримувала живу пам'ять, динамічно осмислювала громадянське суспільство в історичній тягlostі. Фактично це зразок публічного простору, який якісно працює з комунікативною пам'яттю й ідентичністю, розвиває суспільний діалог через меморіалізацію й комеморацію, критичну рефлексію подій та інтегрує минуле в сучасність як рушій позитивних трансформацій.

Після закінчення протестів на Майдані Незалежності ще якийсь час жили люди. У травні 2014 р. учасник Революції Володимир Парасюк наголошував, що Майдан має бути «у голові»³³. Тобто цінності Революції повинні закріпитися в етосі й поведінці суспільства, а простір, натомість, має зберігати травматичну пам'ять, бути «місцем печалі і символом боротьби»³⁴.

Отже, нині міський простір Києва фіксує унікальну історичну і трагічну семантику території, на якій відбулися протести 2013–2014 рр. Меморіалізація й осмислення подій Майдану відбуваються через міський простір, у взаємодії громадянського суспільства й держави, з урахуванням стихійної меморіалізації, з якої й почався наратив Революції Гідності. Якщо первинні локації пам'яті мають хаотичний, не завжди обґрунтований у територіальному

Архітектурний проект Національного музею Революції Гідності. Фото Музею Майдану. <https://www.maidanmuseum.org/uk/storinka/muzey-maydanu>

плані характер, то державний підхід до роботи з цим простором є більш централізований. Проте він враховує головний зміст протестів — єдність у різноманітті, гетерогенність, яка має бути перевагою українського суспільства й характеристикою майбутнього музею. Щоправда, на тлі російсько-української війни й постійних ракетних обстрілів Києва складно прогнозувати, як збережеться ця матеріальна пам'ять про Революцію Гідності. Війна підважила й переакцентувала символічний і меморативний простір столиці. Зміни можливо буде оцінити лише після перемоги.

МАСШТАБУВАННЯ КУЛЬТУРНОЇ ГЕОГРАФІЇ: ПАМ'ЯТЬ РЕВОЛЮЦІЇ ГІДНОСТІ НА МАПІ УКРАЇНИ

Революція Гідності перетворила нашу країну на живе тіло, що в усіх місцях одночасно було пронизане спільними ідеями й діями. Регіони й населені пункти протестували синхронно з Києвом, орієнтувалися на столицю. Проте вони засвідчили власні унікальні стратегії боротьби за свободу і згодом, після Революції, увічнення її пам'яті.

Просторова пам'ять Майдану є гетерогенною. Під час протестів київські барикади були вщерть розписано назвами міст, районів, вулиць, з яких збиралися протестувальники і протестувальниці. Загиблі Небесної Сотні походили з усіх частин України. Не всі загинули в Києві: наприклад, Дмитро Пагор і Людмила Шеремет померли відповідно 19 і 22 лютого 2014 р. від поранень під будівлею СБУ у Хмельницькому, а тіло Юрія Вербицького знайшли у Бориспільському районі.

Регіони були опорою для київського Майдану. Звідси приїжджали нові люди, тут збирали допомогу на Київ. Низовий характер та активна участь локальних громад уможливили Революцію Гідності як загальнонаціональне явище. Вже 21 листопада 2013 р. разом із Києвом на Євромайдани вийшли люди в Івано-Франківську, Донецьку, Ужгороді, Харкові, Хмельницькому й інших містах і містечках. Характерно, що вони так само збиралися на центральному майдані й відтворювали атрибути київських подій: ставили намети і палили шини, грілися біля бочок, піднімали прапори України та ЄС, пікетували будівлі місцевої влади та правоохоронних органів. Пізніше патерн Києва використовуватимуть для стихійної меморіалізації подій.

У просторовій консолідації регіональних Євромайданів важливу роль відіграли пам'ятники як маркери на символічній мапі міста. У Луганську, Харкові, Миколаєві, Сумах, Херсоні, Донецьку та інших містах люди збиралися біля монументів Тарасові Шевченку, що став маркером українського простору в містах із помітними «проросійськими» настроями.

Євромайдан у Харкові, протести біля пам'ятника Тарасові Шевченку. Фото Інформаційного центру «Майдан Моніторинг». <https://maidan.org.ua/2013/12/rezolyutsiya-evromajdan-harkiv-pro-vnutrishnopolitychnu-kryzu-v-krajini/>

У культурному кодї євромайданівського простору також опинилися пам'ятники Іванові Франку (Львів), Степанові Бандері (Львів, Тернопіль), В'ячеславові Чорноволу (Миколаїв) тощо.

На прикладі Одеси спостерігаємо конфлікт між імперською та європейською семантикою простору. Протести локалізувалися біля культового пам'ятника дюкові де Рішельє, підважуючи імперський компонент міфу про французького «батька-засновника». Мітинги відбувалися також на площі біля будівлі міської ради, де стоїть пам'ятник Пушкіну (зокрема, мітингувальники тримали плакат із рядками з його вірша про Одесу: «Здесь все Европой дышет, веет...»). Так зіткнення реальності з культурним претекстом проблематизувало імперський міф Одеси.

Про символічний сенс простору згадує учасник миколаївського Майдану Юрій Діденко: «...Всі такі рухові акції протесту саме на Майдані набули нових форм. І ми вже ходили від

³⁵ Г. Бондар, О. Доброер, Т. Ковтунович, О. Морозова, О. Стукалова та ін. (укл.), *Майдан від першої особи. Регіональний вимір*, вип. 3: у 2 ч., ч. 2. Львівська – Чернігівська області (Київ, 2018), 54.

³⁶ Т. Ковтунович і Т. Привалко (упоряд.), *Майдан від першої особи. Мистецтво на барикадах*, вип. 2 (Київ, 2016), 7.

³⁷ «Про затвердження плану заходів із вшанування подвигу учасників Революції Гідності та увічнення пам'яті Героїв Небесної Сотні на 2021–2025 роки». Розпорядження Кабінету Міністрів України, Верховна Рада України, 17 лютого 2021, <https://bit.ly/3OZ2I62>.

площі Леніна до Садової, де нині стоїть пам'ятник Небесній Сотні. Там тоді вже був пам'ятник «Єдиній Європі». І це було так символічно, що ми під час ходи рухались саме так – наче Україна йде до Європи»³⁵. Йшлося і про видиме позначення та розширення «свого» простору прапорами, плакатами, символікою: наприклад, у Львові в перший день підняли прапори України та ЄС на Високому Замку і прикрасили символікою ЄС скульптури на площі Ринок³⁶. З цієї причини під час Революції почався «ленінопад» у Києві, Миколаєві, Полтаві, Херсоні, Смілі, Прилуках й інших містах.

У 2017 році було опубліковано першу частину третього тому усних свідчень учасників і учасниць Революції Гідності із серії «Майдан від першої особи. Регіональний вимір». У 2020 році святкування Дня Гідності і Свободи на державному рівні було присвячено регіональним вимірам Євромайдану. За ухваленим у 2021 р. планом заходів для вшанування подій на 2021–2025 рр. розпорядження Кабінету Міністрів України однаково стосуються Києва й областей. Ідеться про розроблення регіональних планів ушанування Революції Гідності й Героїв Небесної Сотні, покладання вінків і квітів до пам'ятних місць і знаків у відповідні дати календаря, «облаштування скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, пов'язаних з подіями Революції Гідності та увічненням пам'яті Героїв Небесної Сотні» і встановлення різного типу меморіальних знаків і місць, національно-патріотичні заходи в освітніх закладах, взяття на облік і внесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, охорони об'єктів культурної спадщини в населених пунктах, де відбувалися протести, збирання усіх форм свідчень і створення всіх видів матеріалів про події (фільми, виставки, книжки тощо)³⁷. Помітно, що обласні адміністрації поширили по вертикалі санкціоновані центром заходи, практики і форми пам'ятання на райони.

Регіональні й локальні політики пам'яті мають два вектори: поіменне вшанування і загальна меморіалізація подій. На рівні областей, більших міст співіснують обидва, а в гіперлокальному форматі може бути акцент на увічнення пам'яті конкретних людей. Меморіальні місця і простори в регіонах мають різні формати: портретні стели (Рівне), пам'ятні знаки (Тернопіль), меморіальні дошки (Суми, Ніжин), класична скульптура й композиції (Брацлав, Гайсин, Луцьк, Терехівля), контрмонументи (як на будівлі Івано-Франківської ОДА), стінописи (Романові Голику в Івано-Франківську, Сергієві Нігояну в київському сквері, Небесній Сотні у Рівному та Кривому Розі тощо), «стіни пам'яті» з графіті (Дніпро, Нетішин, Полтава), меморіальні каплиці (Зарваниця), меморіальні простори і музейні кімнати тощо. Створено мережу регіональних музеїв: Музей Небесної Сотні в Івано-Франківську, Музей Революції гідності та свободи в Тернополі, постійні експозиції у краєзнавчих музеях (Вінницькому

³⁸ «Українці від Львова до Донецька також виходять на мітинги», Українська правда, 22 листопада 2013, <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002698/>.

Монумент Героям Небесної Сотні в Івано-Франківську (автори – Юлія і Володимир Семків). Світлина Богдана Досюка

обласному, Ужгородському краєзнавчому музеї тощо). Всі місця й об'єкти пам'яті потребують картографування. Раніше у 2017 р. повідомляли про їх внесення на інтерактивну мапу на сайті Музею Майдану³⁸.

Важливий інструмент у різнорівневих політиках пам'яті та окремий напрям меморіалізації Революції Гідності – перейменування. Нині більше ніж півтори сотні вулиць і площ в українських містах мають ім'я Героїв Небесної Сотні (Героїв Майдану, Євромайдану тощо). Відразу після подій у 2014 р. було переназвано понад 30 вулиць, провулків, площ, скверів на честь Небесної Сотні у Тернополі, Вінниці, Дніпропетровську, Кіровограді та ін. 20 листопада 2015 р. у Харкові перейменували на майдан Героїв Небесної Сотні майдан Руднева. Після 2015 р. багато локальних об'єктів перейменовують у межах декомунізації, хоча формально це два різні процеси. Поіменне вшанування Небесної Сотні передбачає переназивання місць, пов'язаних із загиблими: зокрема, на честь Назара Войтовича назвали школу в його рідному селі, Артема Мазура – технологічний ліцей у Хмельницькому тощо. До 24 лютого

³⁹ «Найцікавіше з дискусії “Виклики та практики комеморації після Майдану”», Музей Майдану, 26 січня 2019, <https://maidanmuseum.org/uk/node/658>.

2022 р. був сплеск локальної, часом стихійної меморіалізації через організацію виставок, заходів, музейних кімнат. Усе це критично важливі кроки для утвердження української ідентичності на місцях і збереження пам'яті.

Заслужують на увагу окремі приклади просторової меморіалізації й комеморації в регіонах. У селі Травневе на Збаражчині створили артрезиденцію пам'яті Назара Войтовича³⁹. Інтерактивний формат місця дає змогу необізнаним людям відкривати для себе події Майдану. 23 серпня 2019 р. великий Меморіал пам'яті Героїв Небесної Сотні відкрили у Львові (автори Марія Яструбчак, Христина Пундак та Андрій Лесюк). Меморіал охоплює площу зі

Частина стели Меморіалу пам'яті Героїв Небесної Сотні у Львові. Фото Мар'яни Іванишин. <https://photo-lviv.in.ua/memorial-pamyati-geroyiv-nebesnoyi-sotni-u-lvovi-abo-misce-pamyati-nashogo-chasu/>

⁴⁰ «Меморіал пам'яті Героїв Небесної Сотні у Львові, або місце пам'яті нашого часу», Фотографії старого Львова, 16 грудня 2019, <https://photo-lviv.in.ua/memorial-pamyati-geroyiv-nebesnoyi-sotni-u-lvovi-abo-misce-pamyati-nashogo-chasu/>.

стелою на верхній терасі, оглядові майданчики й пішохідний міст. Символи й сенси, зокрема, втілено в матеріалі, що змінює колір (символ барикади), у прорізах сталевого накриття з іменами загиблих, через які стікатимуть краплі дощу (символ вічних сліз). На мості розмістять п'ять плит як символи п'яти днів, коли на Майдані загинуло найбільше людей⁴⁰.

Загалом стихійна і централізована стратегія меморіалізації Революції Гідності, локальний і державний підходи в регіонах взаємодіють. Утім, це не завжди відбувається без ускладнень. Наприклад, у 2014 р. перейменування Майдану Мистецтв у

Тернополі на Площу Героїв Євромайдану оскаржив тодішній прокурор Віталій Сідоров (суд скаргу відхилив). Позаяк громадянське суспільство виступало за перейменування, конфлікт мав світоглядний, ідеологічний характер. Цього ж року, попри зусилля депутатів і громади, не вдалося перейменувати вулиці на честь вбитого на Майдані Героя Юрія Пасхаліна в його рідному селі Носачів на Смілівщині та у Смілі, а також журналіста Василя Сергієнка в Корсуні на Черкащині. Завадив опір проросійськи налаштованої частини громадськості. Станом на 2022 рік у Харкові так і не збудували меморіал Героям Небесної Сотні, проект якого з максимальною абстрактною концепцією («клин журавлів») затвердили ще 2018-го. Секретар міськради (нині — міський голова) Харкова Ігор Терехов заявив, що будівництво занадто дороге.

Треба зазначити, що значна частина перейменувань у Харкові, Херсоні, Черкасах, Сумах, на Київщині (у Броварах, Боярці, Бучі, Фастові) тощо відбувалася в рамках декомунізації. Тут можна припускати вищий рівень «протискання» політики згори через потребу позбутися одіозних більшовицьких імен у публічному просторі. Наприклад, перейменованій у лютому 2014 р. вулиці Леніна на Героїв Небесної Сотні в Хоролі на Полтавщині у 2015 р. повернули стару назву. Це спричинило скандал, і громадськість таки змусила депутатів скасувати ганебне рішення. Імовірною причиною перипетій був той факт, що місцевий млинзавод

Пам'ятник Героям Небесної Сотні в Сумах. Фото з інформаційного порталу Сумської міської ради. <https://smr.gov.ua/uk/novini/podiji/19426-u-sumakh-vstanovili-unikalnij-pam-yatnik-geroyam-nebesnoji-sotni.html>

експортував продукцію до Росії й не бажав мати юридичну адресу з «майданною» назвою. Ці й інші приклади засвідчують складність меморіалізації подій Революції Гідності, що пов'язана не лише з історичною обізнаністю, а й із ціннісними пріоритетами і рівнем розвитку місцевого громадянського суспільства. У будь-якому разі дати точну оцінку всім цим процесам можна лише після окремого детального дослідження в усіх населених пунктах України.

Отже, наведені приклади підтверджують перспективність низових ініціатив та агентність місцевого громадянського суспільства для вшанування пам'яті про Революцію Гідності. Це може відбуватися у співпраці з органами влади, під їхнім тиском (як-от централізоване розпорядження щодо вшанування у 2021 р.), всупереч їхній політиці або й зусиллями місцевої влади попри опір проросійських груп впливу. Серед пріоритетних напрямів просторової меморіалізації можна назвати впорядкування київського простору Революції Гідності, консервацію й музеефікацію просторових об'єктів топографії протестів, будівництво музею, організацію місць і просторів пам'яті й комеморації в регіонах, проведення різноманітних заходів, перейменування об'єктів топоніміки.

Меморіалізація протестів 2013–2014 рр. відбувається по-різному, часом доводиться долати опір місцевих груп антиукраїнського впливу (політичних, бізнесових) або проросійськи налаштованих чиновників і керівництва. Теперішня війна з Росією змушує переоцінити, вивчати й меморіалізувати досвід Євромайдану в контексті восьмирічного протистояння й повномасштабної інвазії. Це складне завдання на перспективу для студій пам'яті, історії, культурології й інших гуманітарних наук. Однак Революція Гідності є місцем пам'яті й великого героїзму, а внесок її в будівництво нового суспільства й нової України – неоціненний. Тож нині важливо утверджувати й захищати цю пам'ять, вбудовуючи її в новітній наратив України.

References

- Assman, A. *Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pam'iaty*. Kyiv: Nika-Tsentr, 2012.
- Bondar, H., Dobroer, O., Kovtunovych, T., Morozova, O., Stukalova, O., Pryvalko, T., et al., eds. *Maidan vid pershoi osoby. Rehionalnyi vymir*. Vol. 3 (2). Kyiv, 2018.
- Chabaniuk, O. "Prostir Maidanu: symvolichnyi ta metafizychnyi aspekty". In *Revoliutsiia Hidnosti: na shliakhu do istorii*, eds. I. Poshyvailo, L. Onyshko, 353–360. Kyiv: Natsionalnyi muzei Revoliutsii Hidnosti, 2020.
- Kovtunovych, T., & T. Pryvalko, eds. *Maidan vid pershoi osoby. Mystetstvo na barykadakh*. Vol. 2. Kyiv, 2016.

- Lotman, Ju. *Izbrannye stat'i*. Vol. 1: Stat'i po semiotike i tipologii kul'tury. Tallinn, 1992.
- — —. *Izbrannye stat'i*. Vol. 2: Stat'i po istorii russkoj literatury XVIII — pervoj poloviny XIX veka. Tallinn, 1992.
- “M³: Maidan. Memorial. Muzei”. Natsionalnyi memorialnyi kompleks Heroiv Nebesnoi Sotni – Muzei Revoliutsii Hidnosti, 5.06.2022. <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1106>.
- “Memorial pamiati Heroiv Nebesnoi Sotni u Lvovi, abo mistse pamiati nashoho chasu”. Fotohrafii staroho Lvova, 16.12.2019. <https://photo-lviv.in.ua/memorial-pamyati-geroyiv-nebesnoyi-sotni-u-lvovi-abo-misce-pamyati-nashogo-chasu/>.
- “Muzei Maidanu opryliudnyv sotsiolohichne doslidzhennia ta naukovye vydannia pro Revoliutsiiu hidnosti”. Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiati, 26.02.2021. <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/muzey-maydanu-oprylyudnyv-sociologichne-doslidzhennya-ta-naukovye-vidannya-pro-revolyuciyu-gidnosti>.
- “Naitsikavishe z dyskusii «Vyklyky ta praktyky komemoratsii pislia Maidanu». Muzei Maidanu, 26.01.2019. <https://maidanmuseum.org/uk/node/658>.
- Nora, P., Ozuf, M. P., Pjuimezh, Zh. de & M. Vinok. *Francija-pamjat'*. Sankt-Peterburg, 1999.
- Onyshko, L. “Maibutnii memorial Heroiv Nebesnoi Sotni yak terytoriiia pamiati”. Natsionalnyi memorialnyi kompleks Heroiv Nebesnoi Sotni – Muzei Revoliutsii Hidnosti, 5.06.2022. <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/1483>.
- “Persha premiiia v konkursi na Muzei Maidanu: proekt № 1002”. Natsionalnyi memorialnyi kompleks Heroiv Nebesnoi Sotni – Muzei Revoliutsii Hidnosti, 5.06.2022. <https://www.maidanmuseum.org/uk/node/500>.
- “«Piano Extremist» z Maidanu zihrav pid Administratsiieiu prezydenta”. Hromadske, 10.12.2016. <https://hromadske.ua/posts/piano-extremist-z-maidanu-zihrav-pid-administratsiieiu-prezydenta>.
- “Poroshenko prysvoiv Heroiv Ukrainy Nebesnii sotni”. Ukrainska pravda, 21.11.2014. <https://www.pravda.com.ua/news/2014/11/21/7045049/>.
- “Pro zatverdzhennia planu zakhodiv iz vshanuvannia podvyhu uchasyukiv Revoliutsii Hidnosti ta uvichnennia pamiati Heroiv Nebesnoi Sotni na 2021–2025 roky”. Rozporiadzhennia Kabinetu ministriv Ukrainy. Verkhovna Rada Ukrainy, 17.02.2021. <https://bit.ly/3OZ2I62>.
- Pryshliak, Nadiia. “Sered 14–18-richnykh ukraintsiv riven znan pro podii Revoliutsii hidnosti nevysokyi – opytuvannia”. UNIAN, 23.11.2021. <https://www.unian.ua/society/sered-14-18-richnih-ukrajinciv-riven-znan-pro-podiji-revolyuciji-gidnosti-ye-nevisokiy-opituvannya-novini-ukrajini-11618860.html>.

- Skorokhod, O. "Prostrileni kasky, «iolka», polova kukhnia, katapulta – vse tse vzhe v muzei". Muzei Maidanu, 12.04.2017. <http://maidanmuseum.org/uk/node/307>.
- "Sotnyk Parasiuk: Maidan maie buty v holovi u kozhnoho, a ne v tsentri Kyieva". Ukr.Media, 28.05.2014. <https://ukr.media/ukrain/204162/>.
- "Ukrainske suspilstvo maie imunitet vid sprob znetsinyty Maidan – Drobovych". Ukrinform, 22.02.2021. <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3195360-ukrainske-suspilstvo-mae-imunitet-proti-sprob-znecinenna-majdanu-drobovic.html>.
- "Ukraintsi vid Lvova do Donetska takozh vykhodiat na mitynhy". Ukrainska pravda, 22.11.2013. <https://www.pravda.com.ua/news/2013/11/22/7002698/>.
- "Uriad zatverdyv plan zakhodiv iz vshanuvannia podvyhu uchastnykiv Revoliutsii Hidnosti na 2021–2025 roky". Uriadovyi portal, 17.02.2021. <https://www.kmu.gov.ua/news/uryad-zatverdiv-plan-zahodiv-iz-vshanuvannya-podvigu-uchastnykiv-revolyuciyi-gidnosti-na-2021-2025-roki>.
- Vara, O. "Osnovni pryntsypy ta sposoby muzeifikatsii pamiatky istorii na alei Heroiv Nebesnoi Sotni v Kyievi". In *Revoliutsiia Hidnosti: na shliakhu do istorii*, eds. I. Poshyvailo, L. Onyshko, 31–40. Kyiv: Natsionalnyi muzei Revoliutsii Hidnosti, 2020.
- Verbytska, P. "Kulturna pamiat yak chynnyk konstruiuvannia identychnosti v umovakh transformatsii ukrainskoho suspilstva". *Historical and Cultural Studies* 5 (1) (2018): 15–22.
- "Verkhovna Rada vyznala Revoliutsiiu hidnosti derzhavotvorchoiu podiieiu". Ukrainskyi instytut natsionalnoi pamiaty, 17.02.2021. <https://uin.gov.ua/pres-centr/novyny/verhovna-rada-vyznala-revolyuciyu-gidnosti-derzhavotvorchoyu-podiyeyu1>.
- "Zlovmysnyk, yakyi zruinovav pamiatnyk Nebesni sotni, ne rozkaiuietsia u skoienom i hotovy povtoryty akt vandalizmu". Tsenzor.Net, 7.10.2017. <https://bit.ly/38RqGwD>.

Khrystyna Semeryn

MAPPING OF MEMORY ABOUT THE 2013–2014 REVOLUTION OF DIGNITY IN UKRAINE

In this article, which is a component of a larger study of the cultural memory of the Revolution of Dignity in Ukraine prior to Russia's full-scale invasion on February 24, 2022, the spatial dimension of this memory is examined. Space-based commemoration is essential for the collective, shared

perpetuation of events. Initially, the location or territory is subject to spontaneous memorialization, followed by institutionalization. The institutionalization of the Revolution of Dignity's memory may involve state memory policies, the establishment of relevant institutions and organizations, particularly the Museum, legislation, and multilevel measures. Consequently, there are distinct places and spaces: those that generate new meanings and interact differently with the pretext and context, the audience, and society as a whole, and those that "block positive meaning-making". In any case, it is important to note that the gradual memorialization of a location distances people from the actual past. This is one of space memory's many paradoxes.

Using the example of a symbolic map of Kiev and a scaled map of protests throughout Ukraine, the author then clarifies the common and unique characteristics of the memorialization of the Revolution of Dignity in space. Maidan Nezalezhnosti [Kyiv's Independence Square] has become the spiritual center of the protests. A historical map of the Revolution in Kiev depicts the entire area, including Maidan Nezalezhnosti, Hrushevska, Instytutska, Bankova, and Khreschatyk, among others. Some of these locations were renamed in accordance with the new memory semantics following the revolution; for example, on November 20, 2014, the Alley of the Heroes of the Heavenly Hundred was renamed Instytutska. In the interim, protests occurred simultaneously in Kiev and all other regions of Ukraine, which were influenced by the events occurring in the capital but also developing their own resistance strategies. Monuments as markers on the city's symbolic map, particularly the monument to Taras Shevchenko in Luhansk, Kharkiv, Mykolaiv, Kherson, and Donetsk, played an essential role in the spatial consolidation of regional Euromaidans. Regional and local memory policies are based on nominal recognition and general commemoration of 2013–2014 events, according to the article. The renaming of spaces and locations is an additional dominant tool at all levels. In 2014, for instance, more than thirty streets, alleys, and squares were renamed in honor of the Heavenly Hundred.

In conclusion, a central idea is that the traumatic memory and valor of the Revolution's participants must be preserved in space. Labeling and organizing memorialization and commemoration spaces and locations are crucial steps in memory preservation and overcoming cultural trauma. In the interim, the key achievements of Euromaidan should be enshrined in the new Ukrainian society's ethos of freedom and dignity, values, and conduct. This process continues despite the fact that Ukraine is currently defending its freedom and dignity in a full-scale, bloody war waged by Russia.

Keywords: Revolution of Dignity, Euromaidan, spaces of memory, symbolic map, mapping of memory.